

РЕЦЕНЗІЇ

ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ ДОНЬКИ Й ДОСЛІДНИЦІ

*Смілянська В. Л. Леонід Смілянський: життя у слові.
Критико-біографічний нарис (до 55-річчя з дня відходу).*

Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 74 с.

Щойно отримав ошатну книжку Валерії Смілянської, одним із рецензентів якої маю честь бути. У моєму дослідницькому житті так склалося, що з ім'ям українського прозаїка і драматурга Леоніда Смілянського зустрічаюся майже перманентно. Ще в далекі аспірантські роки, пишучи кандидатську дисертацію про українську воєнну повість під мудрим керівництвом Віталія Дончика, чи не найперше став досліджувати саме воєнні повісті Л. Смілянського («Золоті ворота» та ін.), адже виявилось, що цей письменник у повістевому жанрі 1940-х був дуже продуктивним. Першою моєю літературознавчою публікацією (в «Радянському літературознавстві») стала розвідка про повість Л. Смілянського «Софія», яка на тривалий час була виділена з літературного процесу. Тоді ж В. Дончик запропонував написати літературний мікропортрет про цього письменника до тритомної «Історії української літератури ХХ століття». У ті роки відбулося і моє знайомство з Валерією Леонідівною Смілянською, донькою письменника, відомою вченою передовсім у царині шевченкознавства. Тоді ж я відчув, як неголосно, але трепетно вона береже пам'ять про свого батька, клопочеться про його справді добре ім'я як людини й письменника.

Пізніше мені випадало писати статті до 90- і 100-річного ювілеїв Л. Смілянського, та й нині, працюючи над студіюванням української літературної шевченкіани, висвітленням у ній приватно-інтимного життя українського генія, не можу оминути одного з кращих творів у цій сфері — роману Л. Смілянського «Поетова молодість». І от — критико-біографічний нарис...

Перше, що привертає увагу в ньому, — наскрізний текст, без усяких можливих структурувань (скажімо, жанрових, проблемно-тематичних чи інших). Вони були б цілком логічними, зважаючи на об'ємний творчий спадок письменника. Але й запропонований «наскрізний» варіант нарису цілком прийнятний та мотивований, оскільки чи не найповніше може репрезентувати цілісний і неподільний плін реального життя митця. Тим паче що і в такому варіанті тексту доволі виразно означені ті ж проблемно-тематичні «вузли» творчості та її жанрове розмаїття.

Інша важлива й цінна риса нарису — використана в ньому широка джерельна база, значною мірою унікальна, адже В. Смілянська послуговується цілою низкою матеріалів з родинного архіву. Часто покликаючись на численні публікації в періодиці різних часів, авторка одночасно виявляє ніби погляд «зсередини» на ті чи інші проблеми та явища, певною мірою інтимізуючи текст.

Біографічний дискурс у нарисі тісно переплетений з літературно-критичним — від перших життєвих кроків і літературних спроб Л. Смілянського до останніх. А ще — з бурхливим плином суспільного життя, винятково несприятливого для митця, тим паче українського. Тут можна висловити узагальнене судження, за яким життєвий і творчий шлях Л. Смілянського варто сприймати як цілком типовий для митця з талантом і сумлінням у його історичному часі. Можна казати, не без гіркої іронії, що творчий шлях цього письменника склався і відносно щасливо, адже він фізично вижив, на відміну від багатьох своїх колег. Тривалий час працюючи над поверненням спадщини репресованих письменників, автор цих рядків звернув увагу на активну участь Л. Смілянського в процесах їхньої реабілітації на межі 1950—1960-х років: він писав листи до «компетентних» органів, сприяв у поверненні їх самих (хто вижив) чи їхніх творів у літературу. Авторка нарису про це не пише, але ж це достатньо промовистий штрих до характеристики Леоніда Івановича.

Проблема творчої несвободи, точніше — жорсткого й жорстокого диктату над усім літературним процесом і над конкретним письменником, у нарисі розкрита досить виразно й переконливо. Задля цього В. Смілянська широко цитує показові тези з публікацій і виступів різних часів, особливо 1940—1950-х років, наводить приклади вимушених «других редакцій» творів (як-от, скажімо, повість Л. Смілянського «Михайло Коцюбинський»), «покаянних» листів письменників тощо.

Значну увагу в нарисі приділено аналізу (стислому чи ширшому) переважної більшості творів Л. Смілянського — від першого оповідання до останніх мікронovel. Суголосно з хронологією життєвих доріг письменника виписано і хронологію його творчості, її еволюцію, насамперед проблемно-тематичну та жанрову, вказано на певну мотивацію з'яви нових тем у творах митця. Скажімо, перші тексти на військову (не воєнну) тематику Л. Смілянський написав під враженнями від служби у війську та відрадження у статусі військового кореспондента на Далекий Схід (повість «Полонений», роман «Зустріч»).

Перший доволі об'ємний масив творів Л. Смілянського на популярну на початку 1930-х робітничу тематику (оповідання, новели, повісті «Мехзавод», «Периферія» та ін.) авторка нарису слушно пов'язує з тодішньою прихильністю письменника до ідеологічно «правильних» «гартівців» і «молодняківців», але й так само слушно відзначає доволі відчутну вже відгоді гуманістичну лінію в прозі митця, якої він триматиметься протягом усього творчого життя, виразно посилюючи її національними акцентами в пізніших творах воєнної тематики та історико-біографічних текстах. Можливо, щодо деяких рис у «робітничих» творах (шаблонні сюжетні вирішення, тема шкідництва) можна було б висловитися дещо критичніше, але то вже воля авторки. Втім, є в нарисі й критичні судження щодо окремих текстів, і не тільки робітничої теми.

Чи не найбільше уваги у книжці приділено розгляду творів про війну. Це цілком виправдано, адже Л. Смілянський у 1940-х і на початку 1950-х років у цій темі попрацював чи не найплідніше і в кількісному (низка оповідань, повістей, роман), і в якісному сенсі. Його повість «Золоті ворота» і роман «Євшан-зілля» — перші великоформатні твори цієї тематики в нашому письменстві. Саме в них, а також у повістях «Софія» і «Дума про Кравчиху», зазвучали національні нотки — як реакція на певний «дух свободи» в суспільстві та літературі початку й середини війни з нацистами. Авторка нарису детально й аргументовано виписала хронологію повоєнної розправи сталіністів над низкою творів Л. Смілянського та інших українських митців передовсім за репрезентовані в них національну та гуманістичну лінії.

Концептуальна зорієнтованість на українські національні цінності керувала письменником при виборі героїв історико-біографічної прози і драматургії: Іван Франко, Леся Українка, Тарас Шевченко. В широкому літературно-історичному контексті, системно й об'єктивно В. Смілянська аналізує драму «Мужицький посол» (про І. Франка) та знаний роман «Поетова молодість». Варто підкреслити новизну відомостей про Л. Смілянського як драматурга, зокрема як автора історичної драми «Заграви» («Сагайдачний»), котру було заборонено цензурою, та мистецьки невдалих ще кількох драм. Щодо роману про Т. Шевченка, то серед цілої низки суджень зацікавлює інформація про полеміку багатьох рецензентів початку 1960-х років із деякими тезами статті молодого тоді Євгена Сверстюка «У пошуках єдино вірного образу». Свого часу й автор цієї рецензії прихильно поставився до його оцінки образу Шевченка в «Поетовій молодості», але пізніше переосмислив свою позицію: образ молодого Тараса виписано в романі рельєфно, і не тільки як борця за Україну, а і як повного сил і надій юнака-життєлюбця.

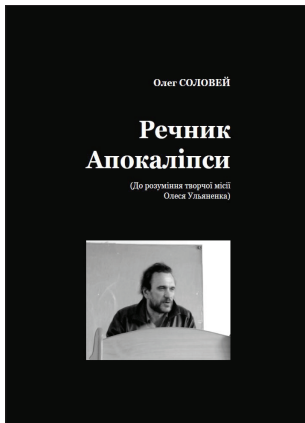
Важливо наголосити, що авторка нарисув висвітлює й не надто відому інформацію про Смілянського-перекладача, а також подає основну бібліографію про письменника.

Закономірно, що сторінки книжки випромінюють трепетне почуття Валерії Леонідівни до свого талановитого батька, який прожив не так і багато, але встиг зробити на літературному й життєвому полі немало. Й цим заслуговує на щирі вдячність і світлу пам'ять, як заслуговує на не меншу вдячність і авторка нарисув.

Володимир ПОЛІЩУК

м. Черкаси

Отримано 30 серпня 2022 р.

**Соловей О. Речник Апокаліпси
(До розуміння творчої місії Олесь Ульяненка):
Статті, рецензії, есеї.**

Вороновиця: Простір Літератури, 2022. 220 с.

У книжці зібрано тексти, написані упродовж 2009—2020 рр. Критик висвітлює «ситуацію письменника Олесь Ульяненка» станом на 2009 р., аналізує посмертне видання «Яйця динозавра: Збірка малої прози», «маленьку повість» «Ізгої», романи «Серафима», «Квіти Содому», «Перли і свині», «Софія», «Пророк», повістеву трилогію «Ангели помсти», повість «Седой». Розглянуто також книжки «У знятому на плівку дні: Олесь Ульяненко у спогадах», «Олесь Ульяненко. Без цензури: Інтерв'ю», подано спогади автора-критика про письменника і щоденникові записи про зустрічі з ним, висвітлено маловідомі біографічні сюжети. «Підіймаючи на поверхню життя увесь жах непристосованої людської особистості, — зазначає О. Соловей, — письменник виступає одночасно пророком і месією-провідником, героєм-розвідником і месником-самогубцею». Видання приурочене до 60-річчя від дня народження Олесь Ульяненка.

Наші _____
_____ презентації